

Mikor, hol és kiktől kerülhetett nyelvünk szókincsébe a *mont* meg a *konta*?*

A *törköly* főnevet CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS ekképpen értelmezi, illetőleg szemlélteti: „Bizonyos gyümölcsök, vagy magvak kisajtolt héja, hártyája, szára, rostja. *Szőlőtörköly*, *almatörköly*, *olajtörköly*. *Lenmag*-, *kendermagtörköly*, olajütés után. *Árpa*-, *rozstörköly*, melyből sert illetőleg szeszt főznek...” (CzF. 6: 428). Ugyanebben a szócikkben a szótárírók azt is megjegyzik, hogy „Szabó Dávid a törkölyt másképp *mont*-nak nevezi, pl. *szőlőmont*, vagy *szőlőmaláta*” (uo.).

A *törköly*, *maláta* és *mont* megnevezésekből mára már csak az első kettő ismertebb széles e hazában: a bajor-osztrák eredetű vagy esetleg belső keletkezésű (EWUng. 2: 1545) *törköly* 'a szőlő kisajtolása után visszamaradt szilárd növényi anyag' → 'törkölypálinka' (ÉrtSz. 6: 781) és a szlávból – közelebbről: a szerbhorvátból, szlovénből vagy szlovákból – átvett (TESz. 2: 829) *maláta* 'mesterségesen csíráztatott és aszalt árpa, a sörgyártásnak és néhány tápszernek az alapanyaga' (ÉrtSz. 4: 923).

1. Vegyük szemügyre a kevésbé ismert *mont* szavunk élettörténetét! Eredetéről, koráról, területi elterjedéséről – a TESz. (2: 952) szerint – eddig a következőket tudjuk: első előfordulása 1708-ra tehető: „*Mont*: Vinacea”; melléknévi *montos* származéka viszont néhány évtizeddel korábbi keletű: „1674: Ket eöreg *montos* jo kád”; a szó származását magyarázó rövid etimológiai részben pedig ez áll: „Ismeretlen eredetű. Megfelelője megvan a románban; vö. rom. E. [= erdélyi román] *mont* 'törköly'. Mivel azonban a szó mindkét nyelvben családtalan, s a keleti és északkeleti magyar, illetőleg az erdélyi román nyelvjárásokban él, a kölcsönzés iránya nem állapítható meg” (uo.). A *mont*-ra vonatkozó – a bibliográfiában megnevezett – forrásanyagban azonban az is szóba kerül, hogy NIKOLAE DRĂGANU inkább a román nevez meg lehetséges átvevőként; TAMÁS LAJOS is erre hajlik, de egyszerűsített megjegyzi: ami a magyar szó genezisével illeti („Woher stammt aber ung. *mont* 'Treber'?”), ez számára is talány marad (TAMÁS: UngElRum. 551).

A szóban forgó főnév meghatározott területhez való tartozását – tájszótáraink tanúsága szerint – a következő adatok teszik kézzelfoghatóvá: *mont* (Ugocsa vármegye, Szilágy vármegye, Zilah) 'törköly' (MTsz. 1: 1474); *mont* (Szatmárhegy) 'kipréselt szőlő szüretkor' (SzamSz. 1: 137); *mont* (Ér-

* A Studia Slavica Hungaricae-beli (52. 2007: 283–8) orosz nyelvű tanulmányszöveg magyarított változata.

melék, Szatmárnémeti, Tiszahát, Tunyogmatolcs, Szilágy vármegye, Zilah vidéke); *munt* (Kalotaszeg) 'kipréselt szőlő, törköly'; *mont* (Nagyecsed) 'maradék valaminek'; *montya* (birtokszó: Nagykunság, Kis-Sárrét, Nagy-Sárrét) 'ua.'; *montyát* (Kis-Sárrét, Nagy-Sárrét) 'ua.': *Íziben széjjelkapkodtuk még a montyát is* [a kolbásznak] (ÚMTsz. 3: 1298); *ize-montya* ebben a szólásban *izemontya se maratt* (Gacsály) 'semmi sem maradt belőle': *Élfogyott a kenyér vacsorakör, izemontya se maratt* (uo. 2: 1126 *ize-montja* a.); *montszekrény* (Nagyenyed vidéke) '<szőlőprés részeként> az a láda, ahol a kipréselt szőlő, a mont összegyűlik' (uo. 3: 1298); a *szína montya* (Nagyzerend) 'a széna törmeléke, hulladéka; murva' (ÚMTsz. cédulaanyaga); *mont* (Debrecen) 1. 'fa fűrése alkalmával keletkezett forgács' és 2. *montya* 'pörkölt, sült sűrű szaftja, illetőleg zsírja' (KÁLNÁSI, DCSz. 608). Következzenek továbbá azok az idevágó adatok is, amelyeket negyven évvel ezelőtt Kárpátalján gyűjtöttem feleségemmel, MOKÁNYNÉ NAGY KATALINnal: Izsnyéte, Muzsaj: *mont* 'fűrészpör'; Mezővári, Forgolány: *mont* ~ *szöllő* 'mont ~ *szöllőimont* 'kisajtott szőlő, törköly', *fűrészmont* 'fűrészpör', *fűrő* 'mont ~ *fűrőimont* 'a fűrőlyukból kiszóródó fatörmelék'; Gát: *szöllő* 'mont ~ *szöllőimont* 'kipréselt szőlő, törköly', *almamont* 'alma kisajtott héja, rostja'; Bátyú: *szöllő* 'mont 'száraz szőlőtörköly', *famont* 'a fa szúrágta járataiból kihulló örlemény': *Kihánta a fa montyát a fűreg*; Visk: *mont* 'ételmaradékból vagy korpából, darából, ételhulladékból kevert lé disznók, háziállatok etetésére', *almamont* 'alma kisajtott héja, rostja'; Técső: *szöllőimont* 'kipréselt szőlő, törköly', *málnamont* 'málna kisajtott maradványa', *szilvamont* (elavult) 'a félig főtt, még híg szilvának – *ciberének* – a paszírozóban maradt héja', *kendermont* (elavult) 'cséppel kivert, tisztítatlan kendermag': *Betették a kender montyát, amit lecsépeltek, a zságba. Hatták állani. Miko má szeles idő vó* "t – nem nagyon naty széjl –, akkor kimentek szóurni. (A művelet lényege az, hogy a kicsépell kendermagot a széllal szemben a levegőbe szórták, hogy a légmozgás kivigye belőle a szemetet.)

Itt jött el a sora annak, hogy tekintsük át az összsláv **moma*/**moma*/**moma* (EtSISIJaz. 20: 139) folytatásait egyes szláv nyelvekben, mivel nyilvánvaló, hogy ezek tárják fel *mont* szavunk eredetét. Ukrán köznyelvi *муть* [nőnem] ugyanaz, mint a *каламуть* 'zavaros folyadék; cseppfolyós testben nem oldódó különböző részecskék keveréke' (SIUkrM. *муть*, ill. *каламуть* a.), N. *мут* 'zavaros folyadék' (EtSIUkrM. 3: 541 *муту* a.); orosz *муть* [nőnem] 'zavaros, tisztátlan, híg folyadék', 'zavarodottság', N. (uráli) *мут* 'örvény, forgatag'; stb.; *мутиться* '(meg)zavarosodik': *Забраживая, вино мутится* „Az erjedésben levő must zavarossá válik” és *мутнеть* 'zavarossá, átlátszatlanná válik': *Вино вымучилось* „A bor kiforrt, letisztult” (Dac 2: 361 *мутить* a.); szerbhorvát *мът* [hím- és nőnem] 'szőlőtörköly', 'sűrű <erdei> homály', N. *мът* 'zavaros, üledékes folyadék', *мът* 'ua.'; szlovén *mòt* [hímnem] 'zavaros folyadék; üledék'; olcseh *mut* [hímnem] 'zavaros víz, piszkos üledék', ma *mut* [hímnem] 'zavaros, piszkos, üledékes folyadék', 'szomorúság, bánat, bú'; szlovák *mút* [hímnem], valamint népi *mút* [nőnem] '<folyadék> zavarossága, mocska, zagyalék', 'szőlőtörköly', N. *mut* 'szőlőcetre', 'íztelen, zavaros ital' | felsőszorb *mut* [hímnem] 'zavaros folyadék, zagyalék, üledék'; alsószorb *mut* [hímnem] 'sárga föld, üledék' | olengyel *mety* [pluralia tantum] 'szennyezett folyadékok, üledék', -*mqt* ebben a tulajdonnévben: *Kolomqt*, ma *mqt* [hímnem] 'folyadék üledéke, alja; zagyalék', N. *mqt* 'zűrzavar', 'zavaros üledék, zagyalék', N. *mqt*, *mqt* 'zavartság, zűrzavar', *mqtu-mety* [többes szám] 'szemetek, hulladékok'; stb. (EtSISIJaz. 20: 139–40).

Az összsláv főnévnek – a körszemlében megnevezett – rokon nyelveken belüli jelentésmozgása, szemantikai spektruma jól láttatja, hogy tulajdonképpen (eredeti) jelentése minden bizonnyal 'zavaros, üledékes folyadék' lehetett. Ennek hitelességét erősítik – többek között – a következő főnévi és igei származékok: összsláv **mutina* (> szlovén *mutíne* [nőnem, többes szám] 'valaminek a sűrűje, üledéke', olengyel *męciny* 'zagyalék, üledék', ma *męcina* [nőnem] 'zavaros folyadék', orosz N. *мутинка* 'zagyalék'); összsláv **mqtiti* (*se*) (> bolgár N. *máma*, cseh *moutiti*, *mútiti*, szlovén *męcęc*: 'felkavar, zavarossá tesz'; óorosz *myumu* ' <vizet> hullámnzásba hoz, felkavar, zavarossá tesz', fehér-orosz N. *муыууа* 'zavarossá válik, felzavarodik'); összsláv. **mqtizna* (> szlovén N. *mqtica* [nőnem] 'zavaros víz') (EtSISIJaz. 20: 142–5 **mutina*, **mqtiti* (*se*) és **mqtizna* a.).

Megállapíthatjuk tehát, hogy idővel az összsláv **mqta/*mqtb/*mqte* főnévnek a 'zavaros, üledékes folyadék' uralkodó szemantikai jegye vált a magyarokkal északkeleten kapcsolatba került hajdani szláv népesség borászati terminológiában a '<borra nemesülő> törkölyös szőlőlé zavaros-üledékes része' jelölőjévé.

A magyar szőlőművelés emlékanyaga szerint feltehetően a XV. századig országunkban csak fehér bort készítettek, mivel a bortermő vidékek csupán fehér szőlőfajtákból állhattak; a mustot nyílt erjesztéssel törkölyön érlelték (NéprLex. 2: 91; VINCZE 1960: 19). Az ilyen „törkölyös must 8–14 nap alatt forrt ki”, az erjedés befejeződésére pedig „a törkölynek a lében alászállásából következtek” (VINCZE 1960: 21). Bízvást ehhez a borkészítési eljáráshoz kötődik a *mont*-nak speciálisabb jelentéstartalommal meghonosodott '<törkölyös muston kifejlődött> bor zavaros-üledékes része'. Miután idővel meghatározóvá vált a szűrt borok elkészítési módja, ennek következtében a szlávból kölcsönzött elsődleges jelentés „lefoglalódott” a 'száraz szőlőtörköly' jelölésére. Jobbára ennek a másodlagos jelentésű – általánosabb használatúvá vált – *mont* szónak egy-egy szűkebb társadalmi (nyelvjárási) csoport, amint ezt fentebb láttuk, sajátos értelmet adott, úgymint: 'alma, málna kisajtolása után visszamaradt szilárd anyag', 'fűrészpor', 'a fa szúrágta járataiból kihulló őrlemény', 'tisztítatlan kendermag' stb. Hasonló jelentésszűkülés történt egyébként a következő szavakban is: N. *boza* 'kölesből készült sörféle ital' (MTsz. *boza*¹ a.; a kunok még a XIX. sz. harmadik évtizedében is éltek vele), 'fa kiszivárgott leve', 'fa revessége' (TESz. 1: 356); l N. *moszt* 'zúzalék, törmelék', 'csepű', 'törköly', 'korpa', 'csutka, magház; torzsa', 'fűrészpor' (uo.); l ukrán *бязь, -зү* 'kölesből készült tatár ital', 'folyadék üledéke', 'juh mosatlan gyapjában levő szenny, tisztatlanság'; *бюзніу, -а, -е* melléknév 'szemetes': *бюзне зерно* 'szemetes mag'; *бюзна сіль* 'sósó sekély vizéből gyűjtött üledékes só'; *бюзін, -на* [hímnem] 'gyengébb minőségű, szennyezett só' (HRINČENKO 1: 107); l orosz (divergens jelentéssel fejlődéssel létrejött) homonimák: *бюзд¹* [nőnem] 'erjedés állapotában levő, híg, édeskés, házi sörféle ital'; 'kölesből erjesztett sűrű, zavaros italféle; kvász', 'alma- vagy körtekvász'; *бюзд²* 'darabos kósó'; stb. (DAE 1: 137).

Megjegyzendő: MAX VASMER (1: 233) úgy véli, hogy a Volga menti orosz '<sós tavak alkotórészeként> kikristályosodott só' jelentésű *бюзін* főnév fel nem derített, „sötét” eredetű (темное слово). – Nem vonható szerintem kétségbe, hogy ez az orosz nyelvjárási szó is (az említett ukrán *бюзін, -на* főnévvel együtt) a *бюзд²* főnévi származéka, vagyis a törökségből átvett *бюзд¹ ~ бюзд²* szócsalád sarja.

Számos példa igazolja, hogy azok a X. század körüli szláv jövevényszavaink, amelyek az átadó nyelv(ek)ben eredetileg még *q* nazális hangot tartalmaztak, [*u*] ≥ [*o*] + [*n*] ~ [*m*] kapcsolatot mutatnak (KISS 1964: 30; MNyT. 287; IVANOVA 1965: 14; FILIN 1969: 469; VASMER 1974.); például: szl. **doga* > m. *dunga* > *donga*; l **droqъ* > *durung* > *dorong*; l **golqъ* > *golomb* > *galomb* > *galamb*; l **gqba* > *gumba* > *gomba*; l **krqъ* > *kurung* > *korong*; l **mqka* > *munka*; l **pъstrqъ* > *pisztrong* > *pisztráng*; stb. (SzlJsz., TESz., EWUng.).

A felsorolt hang- és jelentéstani ismérvek bizonyítják, hogy kronológiailag a szavaknak ebbe a távoli múltú rétegébe tartozik – az összsláv **mqmъ* átvételeként –, a magyar nyelvjárási *mont* is.

2. Kiváltképpen nagy figyelmet kelt az a tény, hogy a *mont* elterjedésének területe nagyjában hasonló egy másik – vele korban és származásban azonos – nyelvjárási szavunkkal, a *kontá*-éval. Idézzük fel ennek változatait földrajzi helyük megjelölésével, értelmezéseivel! Nagybánya, Szatmár vidéke: *konta* 'farkatlan, kurta farkú <tyúk>' (MTsz. 1: 1164); l Szatmárnémeti, Tiszahát: *konta* 'rövidre vágott <haj>'; Bereg vármegye: *konta*; Gacsály: *kontán* (módhatározói alak) 'haját így viselő <személy>': *Édesanyám levákta a hajamat, kontám meg nem állhattam a többi közzé*; Csenger: *konta* 'csonka, levágott farkú <jószág, főként disznó>'; Szinérváralja: *konta* 'ua.'. *Árva borju anyátlan, konta disznó farkatlan* (népk.); Rozsály: *kontafarku* 'ua.'; Garbolc: (mesebeli szóként) *kontafärku* 'ua.'. *Höl vóut, hól nē vóut, az Őuperencijás-tengeren is túl, ahol a k o n t a f ä r k u malac túr*; Bereg vármegye: *konta* 'csonka <emberi testrész>': *Konta újjú* (ÚMTsz. *konta*¹ a.); l Szamoshat: *konta* 'csonka, kurta, levágott (például a tyúk farka)', *kontafärku* 'kurta farkú, csonka farkú': *Bē-vóut a kis*

hos-szulfarku csírke is, meg a kon-tafarku is; kontafilü 'csonka fülű, levágott fülű <pl. malac>' (SzamSz. 1: 532); | Visk: *konta* ~ *kontafarku* 'csonka farkú <pl. ló, kutya, sertés>', *kontaszarvu* 'csonka szarvú <pl. tehén, ökör>'; Técső: *kontafarku* 'csonka farku <pl. kutya, malac>' (MOKÁNY KATALIN 1972: 210).

Vegyük sorra továbbá azokat a keleti szláv szavakat, amelyeknek szemantikai rendszerében megmutatkoznak a magyar *kontá*-éval egybevágó jelentések. Például: ruszin *кучый* mn. 'rövid farkú, kurta farkú' (CSOPEI 1833: 165), ukrán *кучий*, -a, -e mn. 1. 'kurta farkú <nyúl>, farkatlan <állat>', 2. 'rövid, kurta <pl. felöltő, szoknya>', 3. 'apró növésű <pl. leány, férfi>'; *кучий* fn. (valamint ennek *кучак* és *кучан* főnévi továbbképzései) 'ördög': *Кучим або кучаком зовуть у нас того, хто в певні гришників прунікас* „Ördögnek (tkp. kurta farkúnak, *kontának*) nevezik nálunk azt, aki a pokolban süttögeti a bűnösöket", illetőleg: *кучоланій*, -a, -e 'rövid lábú'; *кучонаній*, -a, -e 'rövid ujjú'; *кучорогий*, -a, -e 'kurta szarvú', *кучохвостий*, -a, -e 'kurta farkú'; stb. (HRINČENKO 2: 334); | orosz *кучий* mn. 'kurta-, lemetezett farkú, farkatlan', N. *кучий* fn. 'nyúl vagy nem fajtisza házörző kutya'; *кучогривий* 'lennyírt sörényű', *кучокопый* 'lennyírt copfú', *кучохвостый* '(meg)kurtított, (le)metezett farkú'; stb. (DAL 2: 228 *кучий* a.). Ide sorolom az orosz *кучий* mn. származékát, a 'medve farka' jelentésű *кучык* főnevet (uo. 4: 546 *хвостъ* a.) is. | L. még: fehérorosz *кучы* 'kurta farkú, farkatlan'; lengyel *kuc* 'farkatlan <állat>' (VASMER 2: 437), *kucy* 'kurta, (le)vágott farkú <pl. kutya>' (ROZVADOVSKAJA 230). – Az ősszláv **kqčь*, -a, -o alapszavuknak eredeti jelentése 'kurta, csonka <pl. farok, ujj stb.>' lehetett.

Ezt követően áttérek a hangtani és nyelvföldrajzi kritériumok bemutatására. Ezek, úgy vélem, megerősítik azt, hogy a magyar *konta* közvetlen forrása minden bizonnyal az ősszl. **kqčь*, -a, -o volt, valamint igazolják meghonosodásának idejét és helyét.

A magánhangzó + *n* hangkapcsolatot mutató szl. *q* nazális meg „a -*t*- megléte a szláv -*у*- [= *c*] helyén” (MOKÁNY KATALIN 1972: 211) egyúttvéve biztos hangtani támpontot ad arra, hogy meghatározható legyen nemcsak a *konta* ősszláv eredete, de átvételének pontosabb ideje is. A *t* hang tudniillik hirtelt érdemlően azt bizonyítja, hogy az átvétel a korai ómagyarban történt, amikor nyelvünk hangrendszeréből a *c* még hiányzott, s ezért hanghelyettesítéssel *t* került a helyébe; úgy, ahogy ezekben az adalékokban is: ősszl. **němьсь* (*'nem szláv, idegen' →) 'német' > ómagyar *nemeti* > *német* 'Deutscher', valamint ősszl. **moravьсь* 'marót, morva' vagy **moravьci* [többes sz.] 'ua.' (tkp. 'morva emberek') > óm. **morāβi* > *Moraut* > *Morout* hn. > *Marót* hn. (MNYT. 113; SzlJsz. 355; TESz. 2: 1011; EWUng. 2: 1023; FNESZ⁴. *Pilismarót* a.).

Igencsak fontos annak a felismerése, hogy a több mint ezer éves múltú *mont* és *konta* magán hord olyan – nem kevésbé régi – nyelvföldrajzi „megkülönböztető jelet” is, amely mindkettőjükét egykori szlávok lakta területhez köti. E két magyar tájszó elterjedtségének ismerete ugyanis azt sugallja, hogy hajdani átdadók feltehetően a fehérhorvátokhoz tartozó szlávok lehettek, akik abban az időben az új hont belakó magyarok földjén éltek, hozzávetőleg az egykori Ugocsa, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Bihar és Hajdú vármegyék területén, illetve Bereg, valamint Máramaros vármegye déli részén.

3. Z á r ó m e g j e g y z é s e k . – A *konta* származásának ismeretében további gondolatok vethetők még fel a TESz.-nek és az EWUng.-nak másként is értelmezhető, talán értelmezendő két szavának talányos eredetével kapcsolatban.

a) A *tonka* 'tompá, éleetlen' melléknév szótörténeti adatai között (TESz. 3: 938; EWUng. 1529) „kakukkfőka”-gyanúsak is vannak. Biztosan ilyen idegen mivoltú például a „hangátvetéses alakulat”-ként meghatározott (TESz.) *konta* melléknév. Hiszen ennek az „eddig [ti. >írói pennára< kerültéig] csak szalmás házakban szorogó” tiszaháti szónak „tsonka” a jelentése (GÁTHY 1833: 78). Úgy gondolom, hogy ez az adalék hangalakjával, jelentésével és földrajzi elhelyezkedésével kétségtelenül a szláv eredetű *konta* 'csonka, kurta <farkú, hajú stb.>' szó nyelvjárási adatait gyarapítja. – Az elmondottakból érthető, hogy kíváncsatos lenne a *tonka* eredetmagyarázatának felülvizsgálata.

b) A *kanta* előtag a TESz. (2: 350) tanúsága alapján bizonytalan, az EWUng. (2: 682) szerint pedig ismeretlen eredetű ezekben a régi (1585-ből származó) adatokban: *kantair* 'orvosság; varázsszer', (tárgyragos) *kanta ireződ* 'orvosoló, bűbájoló' és *kanta iros* 'ördöngös, bűbájos'. – Tüzetes részletvizsgálat, úgy gondolom, igenlő választ adna arra, hogy ez a R. *kanta* is az általam megtárgyalt *kontá*-nak *o > a* nyíltabbá váláson keresztülment névszói változata lehet; l. például e hangváltozás eredményeként létrejött gyimesbükki (ÚMTsz. 3: 74) *kanta* (< *konta*) 'kaszakacs; fogantyú a kasza nyelén' főnevet. Mindebből értelemszerűen az következik, hogy a R. *kantair* főnév a *kanta* (< *konta*) 'ördöngös, boszorkányos' és az *ír* '<rontó vagy gyógyító hatású> kenőcs, folyadék' összetétele lehet. A *kantá*-nak feltehető 'ördöngös, boszorkányos' régi jelentését az ukrán *кучуї* 'ördög' (tkp. *kurtafarkú*) főnév valószínűsíti(the)ti. A *кучуї* (*кучák* és *кучан*) tudniillik az ördögnek – a *чорт*-nak (HRINČENKO 4: 472) – egyik tilalomszava. E megnevezés abban a régi ukrán szemléletben gyökerezik, hogy a gonosz megtestesítőjének igencsak rövid, kurtá farka van. Vö. például a magyar „*lólábú, kecskelábú, kalánfűlű*” nevekkal, amelyek éppúgy az ördög „utálatos alakjára ... vonatkoznak” (CzF. 4: 1192, *ördög* a.).

A hivatkozott irodalom

- CSOPEI LÁSZLÓ 1883. Rutén–magyar szótár. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Bp.
- DAŁ 1955. = ДАЛЬ, ВЛАДИМИР, Толковый словарь живого великорусского языка. 1–4. (Набрано и напечатано со 2-го издания 1880–1882 гг.) Москва.
- ETSIUKRM. = МЕЛЬНИЧУК, А. С. főszerk., Етимологічний словник української мови. 1982–. Наукова думка, Київ.
- ETSIUJAZ. = ТРУБАЧЕВ, О. Н. szerk., Этимологический словарь славянских языков. Праославянский лексический фонд. 1974–. Издательство Наука, Москва.
- FILIN 1969. = ФИЛИН, Ф. П. főszerk., Русский язык. Энциклопедия. Советская энциклопедия, Москва.
- GÁTHY JÁNOS 1833. Szathmár Vidéki Szavak. Tudományos Gyűjtemény 10: 75–80.
- HRINČENKO 1958. = ГРИНЧЕНКО, Б. Д., Словарь української мови. 1–4. (Надруковано з видання 1907–1909 pp. фотомеханічним способом). Київ.
- IVANOVA 1965. ИВАНОВА, Т. А., Старославянский язык. Фонетика. Издательство Ленинградского университета.
- KISS 1964. Киш, Л., Значение венгерской лексики для этимологических исследований в области славянских языков. Studia Slavica 10: 21–31.
- MOKÁNY, KATALIN 1972. МОКАНЬ, КАТАЛИН, Из наблюдений над лексическими особенностями венгерских языковых островков восточного Закарпатья. Советское финно-угроведение 8: 207–16. Издательство «Периодика», Таллин.
- MNYT. 1967. = BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN, A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Bp.
- ROZVADOVSKAJA 1958. = РОЗВАНОВСКАЯ, М. Ф. szerk., Польско-русский словарь. Издание пятое. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва.
- SIUKRM. 1970–1980. = БЛОДИД, І. К. főszerk., Словник української мови. 1–11. Видавництво «Наукова думка», Київ.
- TAMÁS, UNGELRUM. 1966. = TAMÁS, LAJOS, Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter). Akadémiai Kiadó, Bp.
- VASMER 1974. = ФАСМЕР, МАКС, Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. 1–4. Прогресс, Москва.
- VINCZE ISTVÁN 1960. A borkészítés módjai és eszközei különös tekintettel a borsodi Hegyközségre. Ethnographia 71: 1–27.